

Med več kot 2400 filmi v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije, krajše SFA, hranimo tudi sorazmerno veliko filmov o življenju slovenskih izseljencev. V Združenih državah Amerike sta snemala Božidar Jakac in Anton Grdina. Jakac je bil leta 1929 in leto kasneje v ZDA, kjer je veliko potoval po različnih mestih, od vzhodne do zahodne obale. Največ pa se je zadrževal v Clevelandu, ameriški Ljubljani, kjer je snemal tudi življenje izseljencev, njihove hiše, družabno in kulturno življenje v Narodnem domu, piknike in procesije pa tudi njihovo gospodarsko življenje, polnilnice in trgovine. Drugi filmi iz obdobja pred drugo svetovno vojno, ki jih je verjetno snemal Grdina, so 35-letnica Kranjske slovenske katoliške jednote v Jolietu v Illinoisu iz leta 1929, in 36. obletnica iste organizacije v Detroitu iz leta 1932, slovesnost ob odkritju spomenika škofu Frideriku Baragi iz leta 1935, ki se je udeležil tudi ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ter še trije filmi z naslovom Slovenski izseljenci, iz istega obdobja, ki prikazujejo izseljence v Kansasu in Oregonu ter tovarno slamnikov, kjer so delali predvsem izseljenci iz okolice Domžal.

Pred leti smo bili prepričani, da imamo vso »kolekcijo« Jakčevih filmov. Vendar nam je Tatjana Jakac izročila še nekaj filmov, med katerimi mnogi prikazujejo tudi življenje izseljencev v začetku tridesetih let. Glede na to, da je to nova pridobitev SFA in da javnosti doslej še niso bili poznani, ne predstavljani, jih bom predstavil podrobneje.

Film San Francisco prikazuje vrstne hiše slovenskih izseljencev, posamezne izseljence, med katerimi posebej izpostavi krojača Anžiča, Stariča in Judniča, prvega slovenskega naseljenca v mestu, slovenski narodni dom in scene iz »Kranjskega hriba«, predela mesta, kjer je bila verjetno močna slovenska narodna skupnost. Zanimiv je tudi film Znanci Božidarja Jakca v ZDA, kjer pa oseb nismo mogli identificirati, ker ni bilo napisov. Jakac je snemal še ameriško parado v enem izmed vele mest ter rodeo v Pendeltonu v Oregonu. Vsi ti filmi so črno-beli. Od Tatjane Jakac smo pridobili še filme, ki jih je Jakac snemal leta 1956, ko je obiskal ZDA z ženo in je potoval tudi po južnem delu države in kjer je srečeval tudi mnoge svoje znance. Med novimi pridobitvami moramo vsekakor omeniti film Škof Jeglič, ki prikazuje birmo v slovenski fari v Bridgevilleu v Pensilvaniji leta 1926, in ga je SFA dala v hrambo Seme-niška knjižnica.

Po drugi svetovni vojni imamo dokumentirano proslavo jugoslovanskega dne in prvi slovenski dan, kar se je dogajalo 1946 v Clevelandu, ter film z naslovom Slovenska izseljeniška zadruga, film o srečanju jugoslovanskih izseljencev v petdesetih ali

šestdesetih letih. Po drugi svetovni vojni so slovenski snemalci snemali tudi obiske izseljencev v domovini. Med njimi naj omenim *Izlet v domovino*, režiserja Zvoneta Sintiča iz leta 1952, ki je reportaža o obisku izseljencev, in *Domotožje* iz leta 1956 režiserja Borisa Goriupa o spominih izseljenca na domovino. Filme, ki so propagirali obiske v domovini, je snemal tudi Stane Lenardič, in sicer za organizatorja potovanj, agencijo Kollander iz Clevelanda z naslovi *Veselo srečanje* iz leta 1967, *With Kollander to Slovenia* iz leta 1971 ter *Polka festival in Beautiful Slovenia* iz leta kasneje. Žal pa moramo ob vsem tem omeniti, da bi bilo filmov o slovenskih izseljencih ohranjenih še več, če ne bi bili uničeni v požaru hiše že omenjenega Antona Grdine, enega izmed vodilnih slovenskih izseljencev v Clevelandu, še preden jih je lahko od dedičev prevzel v ustrezno hrambo Joe Valenčič, raziskovalec slovenske filmske zgodovine v ZDA. Znano je, da so slovenske izseljence snemali tudi drugje, ne samo v Združenih državah Amerike; tudi v Argentini, Avstraliji in Nemčiji, mogoče tudi v Franciji, vendar teh filmov žal ni v našem arhivu.

Filmi, tudi o izseljencih, so za mnoge precej nenavaden, vendar za zgodovino 20. stoletja pogosto nenadomestljiv vir, ki je v humanističnih strokah premalo izkoriščen. Po mojem mnenju zaradi treh razlogov. Malo zaradi bojazni raziskovalcev, ker to ni klasično gradivo na papirju in zaradi tega zahteva drugačen pristop. Po drugi strani je razširjeno mnenje, da je veliko tega gradiva potvorjenega in da ne prikazuje realne slike dogajanja, kar seveda ne drži. Tretji razlog pa naj bi bil ta, da je bilo do sedaj premalo poznano, da mnogi niso vedeli, da v Slovenskem filmskem arhivu hranimo preko 4500 naslovov raznih filmov, od katerih jih je 1798 kronološko, vsebinsko in z vsemi potrebnimi kazali opisanih v treh inventarjih, kar omogoča dokaj »eleganten« dostop do iskane vsebine. So pa seveda tudi svetle izjeme, muzealci, ki ga s pridom uporabljajo pri razstavah in nekateri profesorji zgodovine iz Filozofske fakultete v Ljubljani za animacijo pri svojem pedagoškem in delu s študenti.

Na simpoziju Kulturnoumetniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi – s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu (Martuljek, 18- – 21. septembra 2001) smo prikazali filme Božidarja Jakca in Antona Grdine, presnete na kaseto VHS, v skupni dolžini 58 minut, in sicer: *Cleveland, Ohio, dom 30.000 Slovencev*, Božidar Jakac, 1930; *Cleveland*, Božidar Jakac, 1930; *Slovenski izseljenci v ZDA*, Anton Grdina, 1929; *Prvi vseslovenski kongres v Clevelandu*, Anton Grdina, 1935 in *Slovenski izseljenci v ZDA*, Anton Grdina, 1930.

SUMMARY

THE SLOVENE FILM ARCHIVES AND EMIGRATION

Lojz Tršan

The Slovene film archive within the Archives of the Republic of Slovenia keeps proportionally many films on the life of Slovene emigrants. Božidar Jakac and Anton Grdina for example filmed in the United States of America. Jakac went to America in 1929. There he travelled a lot, visited many towns, from New York, Chicago, Washington, Detroit to Pittsburgh. From the post-war period we have a documentary film of the Proslava jugoslovanskega dne (Celebration of the Yugoslav Day) and of the Prvi slovenski dan (The First Slovene Day). The events took place in Cleveland in 1946. We keep a film titled Slovenska izseljeniška zadruga (The Slovene Emigrant Cooperative), a film about the meeting of Yugoslav emigrants in the fifties or sixties. After World War II the Slovene cameramen filmed visits of Slovene emigrants in their homeland.

Regretfully we must mention that many more films on Slovene emigration would be preserved were they not destroyed in a fire in the house of Anton Grdina, one of the leading Slovene emigrants in Cleveland, before Joe Valenčič, a researcher of Slovene film history in the USA, could take them over from the inheritors into an appropriate deposit. We know that Slovene emigrants have been filmed elsewhere, not in the United States of America only, but as well in Argentina, Australia and Germany, possibly in France, but unfortunately those films are not in our archives.

For many, films are an uncommon source, but for the history of the 20th century they are frequently irreplaceable, and in the humanities not enough exploited.